

Mandela skal til Afrika!

En fortælling om næsehorn, mennesker og økosystemer

Af Paulina Kloster Schütt

I juni 2019 blev fem østafrikanske sorte næsehorn genudsat i Rwanda. Her har arten været uddød indtil 2017. Ét af de næsehorn, der blev genudsat, hedder Mandela. Han er født og opvokset i Ree Park på Djursland, hvor man siden 2010 har arbejdet med sorte næsehorn i avlssystemer for at redde arten fra udryddelse i naturen. Dyreparker som Ree Park bliver således backup-systemer for naturens egne økosystemer. Denne artikel er baseret på empiri fra mit fem måneder lange feltarbejde i Ree Park Safari, og ud fra en multispecies etnografi vil jeg give et indblik i, hvilken betydning økosystemer har for relationen mellem dyr og mennesker.

Jeg sidder i "Vandhullet", Rees mødelokale, og interviewer dyrepassen Rune. Jeg starter med at spørge ind til den dag, hvor han fandt ud af, at Mandela skulle sendes til Afrika.

Rune fortæller, at han bliver bedt om at komme op til personalebygningen, "Basecamp", i Ree Park. Her sidder Julia, som er dyrlæge, på sit kontor med tårer i øjnene. Men Rune kan mærke, at Julia ikke er ked af det. Hun fortæller, at Mandelas genetik passer til et særligt avlsprogram i Rwanda. Rune ved allerede, hvilket avlsprogram hun mener. "Jeg får bare kuldegysninger op ad nakken. Jeg tager to skridt tilbage, og tager hænderne op til munden, og så græder jeg," fortæller Rune. De to krammer hinanden, hvorefter Rune løber ned i frokoststuen og råber, "Mandela skal til Afrika!" Efter Rune overleverer nyheden til sine kollegaer, har han et behov for at fortælle det til Mandela selv, siger han:

"Jeg havde lyst til at fortælle ham, at nu skulle han ud i det fri, og nu skulle han hygge sig. Så krammede jeg det der store hoved – og så var han jo bare pisse ligeglad. Altså, han var bare sådan: 'Hvor er maden?' Men jeg kunne godt mærke, at jeg havde lige behov for at fortælle ham, at nu skulle han sgu ikke rende rundt i de her haver mere. Nu skulle han ud i naturen igen."

Antropologi med andre arter

Fortællingen om Mandelas rejse til Rwanda er en fortælling om økosystemets betydning for relationen mellem dyrepasser og næsehorn. Jeg har valgt at åbne denne fortælling op gennem en multispecies etnografi – en nyere retning indenfor antropologien. Som teori rummer multispecies etnografi en verdensanskuelse, der argumenterer for at inddrage andre arter på lige fod med mennesker. Multispecies etnografi, som teoretisk ramme, muliggør derfor, at relationen mellem dyr, mennesker og økosystemer kan undersøges gensidigt og ligeværdigt, og den inkluderer hermed andre arter, som er en del af vores, menneskets, verden. Tilgangen giver altså antropologien en nødvendig respekt og forståelse for alle arter, i dette tilfælde: Næsehornene. Udover at være en teori er multispecies etnografi også en metode, der giver mulighed for at få indblik i dyr og menneskers sammenspundne liv. Med netop multispecies etnografi som tilgang har jeg undersøgt hverdagen og det levede liv mellem arter i Ree Park, hvilket har givet mig materiale, der rummer intime fortællinger om interaktioner mellem mennesker og næsehorn.

Det østafrikanske sorte næsehorn Mandela i Ree Park. © Line Ochelka.

Mandela og Bashira på opdagelse på Ree Parks savanne. © Ree Park Safari.

Under mit feltarbejde tilbragte jeg tid sammen med de ansatte og dyrene: Jeg fulgte dyrepasserne i deres daglige arbejde og hjalp dem med at fodre og gøre rent hos dyrene, og jeg stod i adskillige timer foran Ree Parks “Savanne,” som er anlægget, hvor næsehornene går. Her så jeg, hvordan de bevægede sig rundt, og hvordan de interagerede med de andre dyr og med dyrepasserne. Dyrepasserne fortalte, at næsehornene reagerede anderledes på min tilstedeværelse, fordi jeg var en fremmed for dem. Her forstod jeg, hvordan vi som antropologer påvirker vores felt – også når vi arbejder med dyr.

‘Savannen’ som økosystem

Et økosystem er et afgrænset område bestående af forskellige levende organismer, der påvirker hinandens liv. “Savannen” i Ree Park er sådan et sted, og her har jeg

gennem mit feltarbejde fokuseret på dyrene og de ansattes påvirkning af “Savannen.” Mandela, som er det første sorte næsehorn, der er født i Skandinavien, boede på netop “Savannen”, som er et stort blandingsanlæg, hvor der udover næsehorn går giraffer, eland-antiloper, zebraer, strudse, gnuer og vandbukke. Når forskellige dyrearter får lov til at leve sammen, opstår et økosystem, der minder om dyrenes økosystemer i naturen. I dag arbejder zoologiske haver ud fra en tanke om at efterligne naturen så meget som muligt, og det er Ree Parks “Savanne” et eksempel på. Her lever de blandede dyrearter i et økosystem, der så meget som muligt minder om et afrikansk savanneøkosystem.

I dette menneskeskabte økosystem spiller mennesker også en vigtig rolle, da dyrepasserne hver dag bestemmer, hvilke dyr der skal være på “Savannen” og hvornår. De ansattes vision er at skabe “så natur-

lige omgivelser som muligt” for dyrene, da de har et ønske om, at dyrene i Ree Park får mulighed for at blive genudsat i naturen. I Ree Park bliver der hele tiden tænkt i en mulig fremtid, hvor dyrene måske ikke længere lever i fangenskab – ligesom tilfældet er med Mandela. Systematiserede avlsprogrammer i zoologiske haver sørger for, at der, i fangenskab, eksisterer en genetisk sund bestand af en bestemt art, som i fremtiden kan bekæmpe artens truede status i naturen. Dette kan ses som en form for backup-system.

Et backup-system

Mandelas rejse viser avlsprogrammets effekt og formål, da han sammen med fire andre næsehorn blev genudsat i Rwanda i juni 2019. Genudsættelsen af Mandela blev muliggjort gennem det europæiske avlsprogram EAZA (European Association of Zoos and Aquaria) som Ree Park deltager i. I EAZA er der en koordinator for de østafrikanske sorte næsehorn, der bestemmer, hvor næsehorn, som lever i fangenskab, skal flyttes hen. Flere af de ansatte understregede, at Ree Parks vigtig-

ste formål som dyrepark er at opretholde en genetisk sund bestand, så dyrene i fremtiden kan blive genudsat. På den måde fungerer avlsprogrammer som backup-systemer for naturen, hvor truede dyrearter holdes i live.

Avlsarbejdet med de østafrikanske sorte næsehorn er vigtigt for Ree Park, da arten er på IUCN's (International Union for Conservation of Nature) Rødliste for truede dyrearter, hvor arten er klassificeret som kritisk truet. Flere steder i Asien mener man, at næsehornenes horn har helende eller styrkende egenskaber, hvilket skaber en stor efterspørgsel på dyrenes horn. Krybskytteri er derfor den største trussel for artens overlevelse. I dag findes der 583 kønsmodne individer på verdensplan, som lever i naturen. Ud fra IUCN's statistikker kan man se, at der i 2015 blev skudt mindst 1349 individer i naturen – det højeste antal nogensinde. Heldigvis er bestanden ikke længere faldende, grundet store indsatser for at stoppe krybskytteri.

Mandela blev genudsat i Akagera National Park, som er et bevogtet område med stor fokus på at holde krybskytteri væk. På grund af næsehornenes status som kritisk truet mener jeg, at arbejdet med næsehornene i Ree Park er en vigtig del af artens fremtidige overlevelse. De sikre rammer i fangenskab giver næsehornene en chance for at blive voksne og kunne bidrage til artens overlevelse.

Forbundethed mellem arter

Hos Ree Park har de i øjeblikket tre sorte næsehorn: Avlshannen Thabo, avlshunnen Bashira, og næsehornskalven M'Baku. Da jeg startede mit feltarbejde en forårsdag i maj, var Mandela allerede på sin rejse mod Afrika. Han var i Tjekkiet og ventede på at skulle afsted mod Rwanda. Selvom jeg aldrig mødte Mandela, var han en stor del af mit feltarbejde, da hans genudsættelse var vigtig for de ansatte.

Mandela som individ betød meget for flere af de ansatte. Line, som er guide i parken, fortæller, at Mandela selv søgte nærvær med ansatte og gæster: “Mandela ville gerne hen og nusses af mennesker. Så der var han jo en ret god repræsentant for arten. Ikke på den måde, at han viser, at sådan er alle næsehorn, men bare, at man kan komme helt tæt på.” Mandela søgte nærvær med mennesker, hvilket gjorde, at nære øjeblikke opstod imellem dem. Line mener, at det giver en ny forståelse for næsehornet som art, når man har mulighed for at røre og se det helt tæt på. Dette kan også være med til, blandt gæster i parken, at skabe opmærksomhed på næsehornets truede status. Hun fortæller, at det nærvær, Mandela søger hos mennesker, hænger sammen med det arbejde, som dyrepasserne Rune og Nicklas lægger i relationen til næsehornene i parken. Der opstår nemlig en helt særlig forbindelse mellem dyrepasserne og næsehorn gennem den daglige pasning.

Mandela var det første sorte næsehorn, der blev født i Skandinavien. Her ses han med sin mor, Bashira.
© Ree Park Safari.

Guiden Line siger godmorgen til næsehornet Mandela. (© Line Ochelka).

Antropologen Janet Carsten argumenterer i værket *Cultures of Relatedness* fra 2000 for, at studier af slægtskab skal tage udgangspunkt i *forbundethed*. Her bliver det fælles liv i hverdagen grundlaget for at skabe nære relationer med andre. Dermed er det ikke de normative slægtskabsstrukturer, men denne forbundethed, der er det centrale for antropologien. I sammenspil med en multispecies etnografi åbner begrebet forbundethed derfor op for, at relationer på tværs af arter bliver antropologisk relevante. I Ree Park opstår der forbundethed mellem næsehorn og ansatte, når næsehornene anerkendes som individer. Det er især igennem den daglige pasning, at dyrepasserne og næsehornene lærer hinanden at kende. Denne forbundethed skaber en samhørighed mellem arter, som påvirker menneskers ønske om at hjælpe truede dyrearter i naturen. Rune fortæller, at de daglige fodringer af næsehornene og arbejdet med at lukke dem ind og ud af stalden skaber en tillid og en relation imellem dem, som gør, at næsehornene altid vælger deres dyrepasser over alle andre.

En vild transformation

“Så snart Mandela kom ud i vilde omgivelser, jamen, så blev han vild. Det tog ham ikke engang en dag. Det var med det samme, han trådte ud og kunne lugte, at det her var noget helt andet”, fortæller Rune. Man kan undre sig over, hvordan det er muligt for Mandela pludselig at blive “vild,” når han træder ud i et nyt økosystem. Hvilken betydning har det for relationen til dyrepasserne?

Antropologen Tim Ingold uddyber begrebet *korrespondance* i sin artikel “On human correspondence” fra 2017. Han beskriver korrespondance som en samtale, som en handling, hvor mennesker, andre levende væsener, ting og omgivelser svarer hinanden direkte – over tid. I mødet med andre væsener eller ting opstår der korrespondancer, som er gensidigt transformerende. Hvert væsen eller ting påvirker hinanden. Eksemplet med Mandela viser, at de forskellige komponenter i de forskellige økosystemer transformerer ham og gør ham til et vildt næsehorn i Rwanda. Runes beskrivelse af Mandela som vild viser en opfattelse af, at dyr, der ikke er i kontakt med mennesker, er vilde. På den måde bliver vildskab en måde for mennesker at kategorisere dyr på ud fra deres forbindelse til mennesker – eller fraværet af en sådan forbindelse. Dog vil jeg mene, at Mandela har agens i sin vildskab, da relationen til dyrepasserne også afhænger af hans ønske om kontakt. Så selvom vildskab bruges til at beskrive fraværet af mennesker, er vildskaben noget Mandela selv tager ejerskab over ved ikke længere at opsøge en nær interaktion med dyrepasserne. Ree Parks savanne skaber en nær kontakt mellem næsehorn og mennesker, og når landskabet ændrer sig, transformerer relationen sig.

Mandelas rejse mod Afrika

Rune besøgte Mandela i foråret 2019. Rune var sammen med sin kollega Nicklas taget til Dvur Kralove i Tjekkiet. Her gik Mandela sammen med fire andre næsehorn, inden de skulle videre til Rwanda. Dette mellemstop var vigtigt i processen, fordi de fem næsehorn skulle lære hinanden at kende under kontrollerede forhold, inden de sammen skulle sættes ud i naturen. Da Rune og Nicklas ankom til parken, havde de høje forventninger til deres genforening med Mandela. Rune fortæller:

“Vi gik hen til tremmerne, og så begyndte vi bare at snakke, som vi nu engang snakkede, og der gik ikke meget mere end et minut, så løb han hen til os. Så stod han ved tremmerne. Hvis vi var i nærheden af ham, så stod han der altid. Det slog aldrig fejl. Gik han væk, kunne vi bare kalde på ham, så kom han hen igen. Det var ret overvældende. Dét føler man, at man har gjort det godt nok, når dyret har en positiv respons på de tidligere passere efter noget tid. Det var rigtig rart. Det var samtidig også lidt angstprovokerende. Jeg vidste jo godt, at vi ville tage til Afrika og se ham – og der ville jeg helst bare have, at han ikke havde den her respons.”

Mandela i Akagera
Nationalpark i Rwanda.
© Ree Park Safari.

Her er det tydeligt, at forbundetheden mellem dyrepasserne og Mandela stadig er til stede, selvom de er ude af Ree Parks økosystem. Den tjekkiske dyrepark er opbygget af økosystemer, der er tæt forbundet til mennesker – på samme måde som Ree Park. Her er det også mennesker, der kontrollerer, hvilke dyr, der omgås hinanden og hvornår. Derfor opsøger Mandela stadig Rune og Nicklas. Korrespondancen mellem Mandela og dyrepasserne skaber en forbundethed, fordi han samtidig korresponderer med økosystemet i fangenskab. Rune er på den ene side glad for, at Mandela stadig virker knyttet til ham og Nicklas, men samtidig håber han ikke, at båndet mellem dem vil påvirke Mandelas fremtidige korrespondancer med økosystemet i Rwanda – hans endelige destination – hvor han ikke er i fangenskab.

Mandela ankommer i Rwanda i slutningen af juni 2019, og i efteråret tager Rune og Nicklas ned for at besøge ham. Rune beskriver deres første møde med Mandela i Rwanda:

“Vi havde fået at vide, at vi ikke rigtigt måtte kalde på ham, og det var også fair nok. Vi snakkede bare med hinanden, og der kiggede han, og så gik han igen. Så vågnede vi dagen efter tidligt om morgenen, og så stod vi og snakkede helt op af hegnet, og så kom han hen til os. Han kiggede bare lige igennem os. Man kan tydeligt se, når han kigger på én, og når han ikke *rigtig* kigger på én. Han var fuldstændig ligeglad. Så det var lidt en kniv i hjertet, men også en forløsning. Det var bare rart. Han var pisse ligeglad. Han var vild.”

Rune ser, at Mandela er blevet ligeglad med dem, hvilket får Rune til at opfatte Mandela som vild. Vildskaben får den gensidige relation til at ophøre, hvilket betyder, at Mandelas korrespondance med økosystemet i Rwanda påvirker relationen, og dermed kappes båndet til dyrepasserne.

Forskel på næsehorn

Da Rune og Nicklas besøger Mandela, fortæller hans nye dyrepasser i Rwanda, at Mandela er det af de fem næsehorn, der klarer sig bedst. Rune siger: "Da vi fortalte, hvad Mandela var vant til, gav det mere mening for dem, hvordan han tog alle tingene. Fordi han tog det meget naturligt. Hvad der nu var af antiloper, det var han egentlig nysgerrig på: 'Fint nok, jeg kender det her, det virker som noget jeg har prøvet før'. Så det var fedt at se."

Her kommer Mandelas tidligere korrespondancer i Ree Park til syne, og det viser, hvor stor en betydning "Savannen" som økosystem har for Mandelas genudsætning. Mandela har tidligere korresponderet med forskellige dyrearter, hvilket påvirker hans nuværende korrespondancer med økosystemet i Rwanda. Det betyder, at han kan håndtere de andre dyrearter.

Det var dog ikke alle næsehornene i Rwanda, der håndterede genudsættelsen i et nyt økosystem lige godt. Rune fortæller at de andre næsehorn virkede til at være mere præget af den zoo-verden de kom fra. Et af næsehornene sov mest i stalden og viste ikke interesse for at udforske området udenfor. Et andet næsehorn slikkede på alting og et tredje gik frem og tilbage langs hegnet. Noget kunne tyde på, at de andre næsehorn har korresponderet med andre omgivelser end Mandela. Måske har de

befundet sig i mindre økosystemer, hvor de hovedsageligt har korresponderet med deres dyrepasser. Sammenligningen mellem Mandela og de andre næsehorn viser, hvor stor en betydning korrespondancer i fangenskab kan have for arters tilpasningsevne når de bliver genudsat. Netop derfor er det vigtigt at tænke i alle multispecies-relationer, når man arbejder antropologisk med avlsprogrammer i fangenskab.

Ree Parks "Savanne" er en del af et større økosystem i Rwanda: I tilfældet med Mandela spiller Ree Parks økosystem en stor rolle, både i at opfostre ham og gøre ham i stand til at tackle udfordringer i hans nye, vilde tilværelse i økosystemet i Rwanda. Gennem sine korrespondancer forbinder Mandela to fjerne økosystemer med hinanden over tid. Hans korrespondance med Ree Park er stadig i ham. Han har ikke glemt det, selvom han nu befinder sig i nye omgivelser. Økosystemet påvirker også relationen til Rune og Nicklas, da de i Rwanda ikke har samme betydning, som de havde i Ree Park. Den forbundethed, der blev skabt gennem det daglige arbejde i Ree Park, er ikke længere den samme i Rwanda. Selvom det føles som "en kniv i hjertet" på Rune, ved han, at det er for Mandelas bedste. Både på individplan og for artens overlevelse i naturen.

Så hvilken rolle spiller økosystemer i relationen mellem dyrepasser og næsehorn i Ree Park? Forskellige økosystemer skaber forskellige relationer mellem arter. Økosystemet på Ree Parks savanne skaber en nær relation mellem næsehorn og dyrepasser baseret på forbundethed. Mandelas nye korrespondancer med økosystemet i Rwanda bliver skridtet væk fra relationen til Rune og Nicklas. Mandela er blevet en anden i sine nye omgivelser, hvor han nu er "vild".

Multispecies etnografis betydning for antropologien

Under mit feltarbejde i Ree Park oplevede jeg en særlig forbundethed mellem dyrepasserne og næsehornene. Jeg kom helt tæt på næsehornene, rørte dem og hørte de enkelte individers livshistorier. Igennem en multispecies etnografi bliver næsehorn handlende og følede væsener, der selv har agens, og som sammen med andre arter indgår i korrespondancer med økosystemerne omkring os. Vi har brug for multispecies etnografi i antropologien for at forstå de gensidige relationer mellem mennesker og andre arter, og for at forstå hvordan vi sammen indgår i fælles økosystemer. På den måde bliver det muligt at forstå den betydning, som omgivelser, miljø og økosystemer har for vores, *alle* arters, opfattelse af verdenen.

Forslag til videre læsning

Locke, Piers (2017) "Elephants as persons, affective apprenticeship, and fieldwork with nonhuman informants in Nepal" *Hau: Journal of Ethnographic Theory* 7, 1 (353-376).

Kolbert, Elizabeth (2014) *The Sixth Extinction: An unnatural history*. London: Bloomsbury.

Ingold, Tim (2000) *The Perception of the Environment: Essays on livelihood, dwelling and skill*. London og New York: Routledge.

Om forfatteren

Paulina er nyuddannet antropolog med en kandidatgrad fra Aarhus Universitet. Det feltarbejde, som denne artikel bygger på, har været udgangspunkt for hendes speciale. Specialet omhandler de nære hverdagsrelationer baseret på både et nærvær og en distance, der opstår mellem dyr og ansatte i Ree Park Safari. Som antropolog er Paulina særligt optaget af multispecies etnografi, naturopfattelser og slægtskab mellem mennesker og dyr.